

موضوع‌شناسی فقهی فارکس^۱

سید مهدی معلمی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۴

چکیده

فارکس (Forex) به عنوان بازار بین المللی مبادلات ارز از مهم ترین بازارهای مالی دنیا است. ویژگی های منحصر به فرد این بازار سبب شده تا روز به روز بر رونق آن افزوده شود به گونه ای که آن را به بزرگترین و شناورترین بازار مالی دنیا مبدل ساخته است. این پژوهش با روش شناخت موضوعات عرفی غیرمنصوص به ابعاد مختلف فارکس پرداخته و تلاش کرده تا مهم ترین چالش های فقهی در معاملات درون بازار فارکس و همچنین چالش های فقهی مرتبط با آثار اجتماعی و اقتصادی و امنیتی گسترش فعالیت این بازار را ارائه کند. یافته های این پژوهش نشان می دهد، معاملات سلف، تاخت، مارجینی و قرارداد آتی، آنگونه که امروزه در بازار فارکس اجرا می شود با موضوعاتی همچون: ربوی بودن، بیع عینه، بیع دین به دین و همچنین غرر در ارتباط است. از منظر اقتصاد خرد، همواره این بازار (فعالان این بازار به ویژه خرده پاهای با مخاطراتی از قبیل وجود رقیبان بزرگ و بی رحم، سوءاستفاده از بی تجربگی تازه واردها، ورشکستگی ناشی از ورود قمارگونه به بازار فارکس و ورشکستگی ناشی از اعتماد به خبرهای عمومی روبرویند. از منظر اقتصاد کلان نیز بازار فارکس با آسیب هایی همچون: کاهش رشد اقتصادی، افزایش نرخ بهره، کاهش ارزش پول ملی، توزیع نامناسب درآمد و گسترش اقتصاد پنهان، همواره اقتصاد کشور را تهدید می کند.

کلید واژه ها: فارکس، بازار بین الملل ارز، فقه معاملات، حقوق مالی.

۱. این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی «موضوع‌شناسی فقهی فارکس» است که در مرکز موضوع‌شناسی احکام فقهی توسط نویسنده نگارش شده است.

۲. استادیار گروه فقه و اصول جامعه المصطفی العالمیه، مشهد، ایران mahdi_moalemi@miu.ac.ir

مقدمه

فارکس (Forex) در آغاز یک بازار بین بانکی بود که در سال ۱۹۷۱م تأسیس شد. زمانی که در تجارت جهانی از قیمت‌های ثابت به قیمت‌های شناور تغییر کرد (محمدی، ۱۳۸۸ش، ص ۶۶). این بازار به کمک فضای اینترنت و وجود شرکت‌های بزرگ، صادرکنندگان، وارد کنندگان، سفته‌بازان و دسترسی مردم عادی به آن، به شدت در حال گسترش است. در سال‌های اخیر بازار فارکس بسیار توجه هموطنان ما، به‌ویژه دانشجویان را به خود جلب کرده است و تا کنون دربارهٔ بازار فارکس کتاب‌های زیادی در زمینه‌های آموزش‌های مقدماتی، روش‌های تکنیکال و بنیادی، روانشناسی، استراتژی معاملات و... تألیف و ترجمه شده است. در این میان مطالعات مختلفی به بررسی بازار فارکس از منظر فقهی، حقوقی و اقتصادی پرداخته‌اند از جمله: معلّمی (۱۳۹۴ش) در کتاب معاملات فارکس تلاش کرده است تا با معرفی این بازار، مخاطرات آن را از جنبه‌های اقتصادی و فقهی بررسی کند. نوری و همکاران (۱۳۹۸ش) با تأکید بر شباهت‌های فارکس با ربا و قمار، به ممنوعیت آن در قوانین ایران اشاره کرده‌اند و برارپور (۱۳۹۷ش) برخلاف این دیدگاه، با استناد به قواعد فقهی و اصول صحت معاملات، امکان مشروعیت فارکس را مطرح کرده و راهکارهایی همچون نظارت بانک مرکزی و آموزش صحیح را پیشنهاد کرده است. در مقابل، طباطبایی نژاد (۱۴۰۰ش) فارکس را بازاری غیرواقعی با معاملات صوری دانسته و اشکالاتی مانند غرر، صوری بودن و عدم مالیت میبع را بیان داشته است.

بهداری و همکاران (۱۴۰۱ش) نیز با رویکردی فقهی - حقوقی، اشکالاتی به این بازار مالی مطرح کرده است؛ مانند اکل مال به باطل، قاعده نفی سبیل و فقدان پیگرد قانونی در جرایم چنین بازارهایی. خاتمی سبزواری و همکاران (۱۴۰۲ش) بر ربوی بودن قراردادهای فارکس تأکید کرده، حکم آن را وابسته به نوع معامله دانسته‌اند. توکلی‌کیا و همکاران (۱۴۰۲ش) نیز امکان استفاده از قراردادهای آتی در فارکس را مورد بررسی قرار داده و به مشکلات حقوقی ناشی از تأخیر در تعهدات طرفین اشاره کرده‌اند.

با وجود این تلاش‌ها، پژوهشی که به موضوع شناسی فقهی بازار فارکس بپردازد، یافت نشد. به این منظور روش این پژوهش بر شناخت موضوعات عرفی غیرمنصوص در مسائل تخصصی جدید استوار است. به این معنا که برای درک بازار فارکس به عنوان یک پدیدهٔ نوظهور (که در متون دینی

به صراحت از آن یاد نشده) نیاز به اطلاعاتی است که بر مبنای آن بتوان مفاهیم و احکام فقهی مرتبط را شناسایی و تحلیل کرد. فقیه باید درک دقیقی از این موضوعات داشته باشد تا بتواند حکم شرعی آنها را استنباط نماید. در این راستا، مسئولیت مفهوم‌شناسی و ارائه اطلاعات درباره این موضوعات بر عهده عرف متخصص در هر حوزه علمی است.

از این رو، بررسی مفاهیم علمی مربوط به این مسائل با رویکردی فقهی، از یک سو و تطبیق آنها با موضوعات و عناوین فقهی، از سوی دیگر، زمینه را برای تبیین جایگاه فقهی این مسائل جدید فراهم می‌سازد (بیات، ۱۳۹۹ش، ص ۵۴). بر همین اساس، این مقاله با بهره‌گیری از دانش اقتصاد، بانکداری، امور مالی بین‌المللی و همچنین اصول فقه و حقوق خصوصی، مهم‌ترین عوامل مؤثر در حکم فقهی بازار فارکس را بررسی و تحلیل کرده است.

چالش‌های فقهی فارکس از منظر فقه معاملات

انواع مختلفی از قراردادهای مالی در بازار فارکس رایج است. بخش عظیمی از معاملات ارزی در بازار فارکس مربوط به خرید و فروش نقدی ارز (spot) است. در این قرارداد خریدار باید کل مبلغ قرارداد را به علاوه کارمزد کارگزار به صورت نقد پرداخت کرده و فروشنده نیز باید تا حداکثر دو روز کاری کالای مورد معامله را به خریدار تحویل دهد. این نوع قرارداد در بازار فارکس تبادلی است که سررسید تحویل ارز در دو روز بعد است (به استثنای دلار کانادا که مدت تحویل آن یک روزه است). در این دو روز هیچ بهره‌ای به ارز تبادلی شده تعلق نمی‌گیرد، این نوع تبادلی بیشترین حجم را در میان سایر تبادلات بازار فارکس داراست (ر.ک: محمدی، ۱۳۸۸ش، ص ۱۸).

یکی دیگر از قراردادهای کاربردی در بازار فارکس معامله سلف است. در این قرارداد، کل مبلغ در زمان انجام معامله، از طرف خریدار پرداخت می‌شود و فروشنده متعهد می‌شود در تاریخ و زمان معین ارز را با قیمت مورد توافق به خریدار تحویل دهد. در این نوع تبادلی یک طرف داد و ستد متعهد می‌شود مقدار ارز مشخصی را در تاریخی در آینده، به طرف دیگر تحویل دهد. تاریخ تحویل ارز و نرخ تبادلی آن در زمان عقد قرارداد تعیین می‌شود و بدین‌گونه تعیین می‌شود که نرخ نقد ارز مورد نظر، با بهره آن در مدت معامله، جمع زده شود و در پایان مدت سررسید از فروشنده دریافت گردد (محمدی، ۱۳۸۸ش، ص ۱۷).

در این میان قرارداد «تاخت» یا «سوآپ» نیز توافقی برای معاوضه جریان نقدی در آینده (با دو نوع پرداخت متفاوت از بدهی یا دارایی) است که در آن تاریخ پرداخت و چگونگی محاسبه جریانات نقدی که باید پرداخت شود، مشخص می‌شود (هال، ۱۳۸۴ش، ص ۲۵۹). در میان انواع

سوآپ، آنچه در بازار فارکس مورد بحث است سوآپ ارز می‌باشد؛ سوآپ ارز عبارت است از پرداخت‌های اصل و فرع مبلغی از یک ارز در برابر پرداخت اصل و فرع در ارز دیگر. توضیح اینکه هر یک از ارزهای بین‌المللی دارای نرخ بهره‌مربوط به خود است. از آنجایی که در بازار فارکس، جفت ارزها معامله می‌شوند، هر یک از مبادلات نه تنها با دو ارز متفاوت، بلکه همزمان با دو نرخ بهره متفاوت انجام می‌شود. اگر نرخ بهره‌ارزی که شما خریداری کرده‌اید بیشتر از نرخ بهره‌ارزی باشد که فروخته‌اید، شما بهره بیشتری دریافت خواهید کرد و در صورتی که نرخ بهره‌ارزی که خریداری کرده‌اید، کمتر از نرخ بهره‌ارزی باشد که فروخته‌اید، شما بهره بیشتری پرداخت خواهید کرد. بر این اساس، بهره‌هر ارز می‌تواند هزینه یا سودی اضافی بر مبادله شما اضافه کند.

بنابراین در سوآپ ارز اصل و فرع مبلغی از یک ارز در برابر پرداخت اصل و فرع در ارز دیگر پرداخت می‌شود.

اگرچه برای قراردادهای سوآپ ارزی که در بازار فارکس رایج‌اند، اشکال‌های شرعی متعددی مانند بیع دین به دین، کالی به کالی بودن این قرارداد، مطرح شده است (معصومی نیا و بهاروندی، ۱۳۸۵ش، ص ۲۰۶)؛ اما مهم‌ترین اشکال، ربوی بودن این قرارداد است. زیرا در قراردادهای سوآپ در بازار فارکس، چه مبالغ اصل وام، در ابتدای دوره داده و گرفته شود و چه در پایان دوره مبالغ ردوبدل شود؛ پرداخت‌های بهره‌ای در این قرارداد، تثبیت شده‌اند که بی‌تردید نامشروع خواهد بود.

معاملات مارجینی نیز به سرمایه‌گذار امکان می‌دهد بخشی از سرمایه لازم برای خرید دارایی مورد نظر را از کارگزار خود قرض بگیرد؛ بنابراین در معامله مارجینی، معامله‌گر از اعتبار کوتاه مدتی که مؤسسه در اختیارش گذاشته، استفاده می‌کند. این اعتبار کوتاه مدت که برای خرید مقداری ارز استفاده می‌شود، ارزش حساب معامله‌گر را افزایش می‌دهد. او به جای پرداخت کل مبلغ در یک معامله، تنها باید درصدی از هزینه را بپردازد که مارجین‌مقدماتی نامیده می‌شود (آریایی، ۱۳۹۰ش، ص ۲۸).

لوریج نیز ابزاری است که کارگزاران بازار فارکس در اختیار معامله‌گران قرار می‌دهند تا آنها بتوانند حجم بالاتری از معاملات را با پرداخت مبلغی کمتر انجام دهند. این امر امکان سود بردن از سرمایه واقعی در معاملاتی با حجم بالاتر را به وجود می‌آورد.

1. rollover.

از نظر فقهی معامله با مارجین به خاطر اینکه کارگزاران فعلی فارکس بهره‌مارجینی دریافت می‌کنند با مشکل ربوی بودن مواجه است و علاوه بر آن به خاطر ریسک بالا به نوعی غرری^۱ است. یکی از انواع معاملات جاری در بازار فارکس قرارداد آتی (future) است. دارایی پایه در قراردادهای آتی ارزشاً تعدادی از ارزهای خارجی است. در این قرارداد، طرفین معامله متعهد می‌شوند که در تاریخ مشخصی در آینده، حجم مشخصی از دو نوع ارز گوناگون را با نرخ توافقی مربوط به قیمت‌های آتی، مبادله کنند. ضمن اینکه طرفین تعهد می‌کنند که در خلال مدت قرارداد، مبلغی را نزد اتاق پایاپای به صورت ودیعه قرار دهند تا در صورت تغییر ارزش ارزهای مورد توافق، اتاق پایاپای به تسویه روزانه تفاوت‌های موجود بین نرخ‌ها بپردازد (معصومی‌نیا و بهاروندی، ۱۳۸۷ش، ص ۱۹۳).

در این روش فروشنده مطابق قرارداد تعهد می‌کند که مقدار معینی از یک نوع ارز را در زمانی معین و در مقابل مبلغی، به خریدار تحویل دهد. براساس این قرارداد، فروشنده مقدار ارز مورد نظر را در سررسید مشخص تحویل می‌دهد و خریدار نیز مبلغ توافق شده را در سررسید می‌پردازد. معمولاً در بازارهایی که قرارداد آتی تبادل می‌شود، مقادیر قراردادها و زمان‌های تحویل مشخص است و از طرف بازار تعیین می‌شود. به طور متوسط زمان سررسید قراردادهای آتی ارز، سه ماهه است و قرارداد تا زمان سررسید شامل بهره می‌شود؛ اما در قرارداد سلف همه چیز توسط طرفین معامله تعیین می‌گردد و همچنین یک طرف نقداً پرداخت کرده، طرف دیگر متعهد می‌شود در آینده تحویل دهد (آریایی، ۱۳۹۰ش، ص ۲۳۸).

۱. فقهای اسلام برخی از معاملات را به سبب وجود غرر باطل می‌دانند و عمده دلیل آنان، روایات به‌ویژه حدیث نبوی معروف «نهی النبی عن بیع الغرر» است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با بیان این نهی (نهی النبی عن بیع الغرر) در صدد تنظیم روابط معاملی بین انسان‌ها است، می‌خواهد آن گروه از بیع‌ها را که در اثر خدعه، غفلت و جهالت و یا هر عامل دیگری صفت غرری پیدا می‌کند و مال یکی از طرفین معامله یا هر دو را در معرض هلاکت و نابودی قرار می‌دهند، از دایره بیع‌های مجاز خارج کرده و حکم به فساد آنها کند. هر بیعی که وصف غرر و خطر داشته باشد اعم از اینکه این خطر ناشی از ذات معامله باشد یا خصوصیات عوضین و اعم از اینکه این خطر در حدی باشد که همه یا بخشی از اموال یکی از متعاملین یا هر دو را تهدید کند و اعم از اینکه منشأ این خطر خدعه و نیرنگ، غفلت یا جهالت یکی از متعاملین یا هر دو آنها باشد، به حکم قاعده و حدیث نفی غرر، فاسد خواهد بود. (موسویان، سید عباس، ۷۸۳، ۷۲۱-۶۱۱).

2. Currency Futures Contracts.

3. Contract sizes.

عمده اشکال در این نوع، شمول معامله کالی به کالی یا دین به دین است. طبق دیدگاه فقهی مسلم، با توجه به نهی در روایات، معامله کالی به کالی صحیح نیست. معامله کالی به کالی در مقابل معامله نقد، نسیه و سلف قرار دارد. در معامله نقد، کالای خریداری شده و بهای آن بدون تعیین مدت معامله می‌شود، در نسیه، بهای کالا مدت دار است و در سلف، تحویل خود کالا مدت دارد و در کالی به کالی، هر دو طرف مدت دارند.

در برخی تعابیر، بیع کالی به کالی با بیع دین به دین یکسان و باطل دانسته شده است. درباره بطلان بیع دین به دین، روایت و اجماع وجود دارد و فقط در معنای آن اختلاف است (آریایی، ۱۳۹۰ش، ص ۲۳۸). بنابراین اگر دو طرف معامله با عقد، مؤجل شوند، این بیع کالی به کالی و باطل است. اگر قراردادهای آتی، از این نوع معامله باشند، بنا بر دیدگاه مشهور اهل سنت که بیع کالی به کالی باطل می‌دانند، قراردادهای آتی بین آنان نیز ممنوع است. البته افزون بر اشکال بیع کالی به کالی، دلایل دیگری مثل قصد غیرشرعی، غرری بودن و ضرری بودن برای یک طرف و... نیز بر بطلان آن ذکر شده است (ر.ک: آریایی، ۱۳۹۰ش، ص ۲۳۸).

برخی نیز از نظر حقوقی باتمسک به قراردادهایی نظیر جعاله این قرارداد را تصحیح کرده‌اند. از نظر ایشان قرارداد آتی عبارت است از اسنادی که به موجب آن طرفین توافق می‌کنند که یک طرف به عنوان جاعل مقرر می‌دارد در صورتی که در تاریخ و زمان معین شده طرف مقابل متاع مشخص شده در قرارداد را جهت فروش به جاعل ارائه کند، جاعل نیز آن را به بهای مشخص شده در قرارداد خریداری کند. عامل نیز عمل خواسته شده یعنی عرضه متاع مورد نظر جهت خرید را انجام می‌دهد و جعل عبارت است از همان حقی که جاعل به عامل می‌دهد و خود را ملزم به خرید متاع ارائه شده می‌کند (رضایی، ۱۳۸۴ش، ص ۱۲۰-۱۱۸).

به نظر می‌رسد راه حل جعاله نیز برای تصحیح قرارداد آتی با اشکالاتی مواجه است:

اولاً در جعاله جعل در ازای عمل است. آیا در اینجا جعل در ازای یافتن فروشنده و تحویل کالا است و پس از یافتن کالا و در اختیار نهادن آن، معامله دیگری به صورت نقد بین فروشنده کالا که متفاوت از عامل است و بین جاعل انجام می‌گیرد یا آنکه ضمن همان قرارداد اول، معامله فروش ارز هم قرار می‌گیرد؟ در وضعی که عامل، غیر از فروشنده کالا باشد و برای تهیه کالا کار اضافه‌ای صورت گیرد می‌توان به عامل مأموریت داد که کالا را تهیه کند و در جایگاه واسطه قرارداد را بین جاعل (خریدار) و فروشنده کالا منعقد سازد. زمان انعقاد قرارداد هنگام تحویل کالا و بهای آن معامله است، نه آنکه در همان ابتدا معامله صورت گیرد؛ در حالی که به طور معمول در بازارهای بورس معامله در همان ابتدا صورت می‌گیرد.

ثانیاً با توجه به حضور فروشندگان و سهولت امکان تهیه کالا افراد حاضر نیستند که هزینه مبادله را افزایش و عملیات اضافی را انجام دهند.

ثالثاً عقد جعاله، عقد جایز است و برای لازم شدن آن و عدم فسخ تا زمان موعده تحویل کالا باید آن را ضمن معامله لازم دیگر صورت داد؛ وگرنه طرفین معامله هرگاه که بخواهند، می‌توانند از معامله خارج شوند.

یکی دیگر از انواع قرارداد در بازار فارکس خرید و فروش اختیارات (option) است. توضیح اینکه در این قرارداد دارنده یا خریدار می‌تواند در قبال پرداخت قیمت اختیار معامله به صادر کننده یا فروشنده، این حق را به دست آورد که دارایی پایه قرارداد را (با قیمت توافقی در تاریخ معین و یا قبل از آن) از صادر کننده این قرارداد بخرد و یا به او بفروشد. بدون آنکه متعهد به این خرید یا فروش باشد (درخشان، ۱۳۸۳ ش، ص ۱۹۲).

نویسندگان اهل سنت به دلایلی همچون اشتغال عقد اختیار بر قمار، عدم امکان تطبیق آن با بیع العربون، عدم امکان تطبیق آن بر خیار شرط، اشتغال آن بر مخاطره زیاد، تعارض آن با قاعده عدل و انصاف، عدم تحقق تسلیم و تسلیم و ارکان عقد در آن، جدید بودن عقد و عدم دلیل بر صحت شرعی آن، اشتغال بر بیع مالایمک، غیر واقعی بودن معاملات آن، فاسد بودن شرط منفعت برای یکطرف در مقابل حق اختیار، وجود شبهه ربا و عدم صدق بیع بر فروش حق خیار، بر عدم جواز عقد اختیار استدلال کرده‌اند (فهیم خان، ۱۳۸۶ ش، ص ۸۰).

فقه‌های شیعی بر این نکته تأکید دارند که صاحب مال حق دارد کالای خود را به هرکس که تمایل دارد، بفروشد و چنانچه کسی بخواهد فروش کالا را تا مدت خاصی متوقف کند و از حق خود استفاده نکند، در واقع در مدت معین از حق خود چشم‌پوشی می‌کند و می‌تواند در ازای اسقاط حق در مدت خاصی مبلغی دریافت کند. همین‌طور خریدار حق دارد کالا را از هرکس بخرد و چنانچه بخواهد از حق خود بگذرد و در مدت معین از این حق استفاده نکند و خود را ملزم کند که فقط از فروشنده خاصی (در صورت تمایل فروشنده) کالا را بخرد می‌توان در ازای این اسقاط حق مبلغی دریافت کند. امام خمینی رحمته الله علیه اسقاط حق را قابل معامله می‌داند و می‌توان اسقاط حق را عوض یا معوض قرار داد. این امر را می‌توان به صورت دیگر تصور کرد؛ فروشنده کالا با هرکس می‌تواند معامله کند او حق انتخاب خریدار را برای هر زمان دارد و می‌تواند حق انتخاب خریدار را در ازای مبلغ خاصی با شرایط خاصی به خریدار منتقل کند تا او یا خود از آن استفاده کند و یا به دیگری منتقل کند. بنابراین حق اختیار خرید کالا از فروشنده قابل معاوضه و انتقال است و حق اختیار فروش نیز همانند آن است.

بنابراین حق خرید و فروش قابل معاوضه است و از نظر شرعی مانعی ندارد در نتیجه اشکالات متعددی که در کلام نویسندگان اهل سنت مطرح شده است، به سادگی قابل جواب است زیرا: عقد اختیار معامله، قمار نیست؛ زیرا قمار در فقه امامیه به بازی با وسایل خاص همراه با برد و باخت اطلاق می‌شود. ویژگی بازی در آن اصل اساسی است و به هیچ وجه عقد اختیار معامله، بازی قمار نیست. البته هر برد و باخت مالی که ممکن است در معاملات رخ دهد در شرایطی غیر صحیح و از نوع اکل مال به باطل است، ولی اثبات قمار بودن آن مشکل است.

در مورد غرری آمیز بودن آن با توجه به وضعیت بازارهای بورس، انگیزه اصلی از ابداع عقد اختیار جلوگیری از ضرر در معاملات بوده و شخص با انجام آن، قبل از معامله می‌داند که با چه وضعیتی مواجه خواهد بود؛ بنابراین نمی‌توان آن را غرری دانست.

تحویل و دریافت که برخی از ارکان تحقق عقد دانسته‌اند، نیز در عقد اختیار معامله واقع می‌شود؛ زیرا فروش یا خرید حق که امر اعتباری است تسلیم و تسلّم متناسب با آن را طلب می‌کند. فرد پس از خرید حق اختیار خرید از فروشنده، می‌تواند از آن حق استفاده کند و با اخذ برگه مخصوص از کارگزار بورس، دارنده آن می‌گردد.

در مورد ادعای ضرری بودن این‌گونه معاملات نیز باید گفت که هر عقدی ممکن است باعث ضرر یکطرف باشد و ممکن است پس از هر خرید، قیمت کالاها تغییر کند و یک طرف و یا هر دو متضرر شوند. عدالت اقتضا می‌کند که در هنگام معامله، آنچه خرید می‌شود به قیمت آن زمان خریداری شود.

جدید بودن معامله مستلزم عدم صحت نیست؛ زیرا گرچه ممکن است عقد اختیار معامله جدید باشد ولی با توجه به صحت عرفی آن، شمول عموماً و اطلاقات شرعی نسبت به آن و همچنین عدم شمول مناهای شرعیه، این عقد صحیح و نافذ است. علاوه بر اینکه اثبات شد عقد اختیار معامله، نوعی بیع است و عقد جدید محسوب نمی‌شود؛ بلکه مصداق جدیدی از بیع است که مرسوم شده است.

در این عقد شرط منفعت برای یکطرف نیست، بلکه یکطرف در ازای از دست دادن فرصت فروش مبلغی دریافت می‌کند و طرف دیگر با دادن مبلغی اندک، زمینه ضرر بزرگ را از خود دور می‌سازد. همانطور که در عقد بیمه یکطرف برای اطمینان خاطر مبلغی می‌پردازد و طرف دیگر برای تدارک خسارت احتمالی مبالغ را جمع‌آوری می‌کند و از نظر عرف هر دو طرف منفعت کسب می‌کنند. در این مورد هم دو طرف با میل و رغبت و برای کسب منفعت، معامله‌خیزی را انجام می‌دهند.

معامله اختیار معامله غیرواقعی نیست؛ زیرا حق فروش با خرید، به خریدار آن منتقل می‌شود و او بر حسب وضعیت بازار آن را منتقل کرده؛ و یا می‌فروشد.

همچنین نمی‌توان گفت سودی که یکطرف پس از معامله کسب می‌کند شبهه ربا دارد، به این صورت که ربا هر زیاده‌ی مال، بدون مقابل است. مبلغی که در معامله اختیار پرداخت می‌شود برای این است که قیمت‌ها به گونه‌ای تغییرکنند که شخص بتواند از حق خود استفاده کند و کالا را با قیمت توافقی خریداری کرده، با قیمت بیشتر بفروشد. برخی معتقدند این پرداخت برای تغییر قیمت، از نوع قمار است و مبلغ زیادتری که به دست می‌آید، شبهه ربا دارد. این کلام صحیح نیست؛ زیرا این امر نه ربای قرضی است و نه معاملی، هدف خریدار حق هم انتقال ریسک به دیگری در مقابل مبلغ پرداختی است و وجود ریسک و تغییرات آینده باعث سود و زیان طرفین می‌شود و این سود عنوان ربا پیدا نمی‌کند (معصومی نیا، ۱۳۸۵ ش، ص ۱۸۲).

یکی دیگر از انواع قراردادها در بازار فارکس قرارداد پیش‌بینی شاخص ارز (CQF) است. در این معامله کسب سود از طریق انجام یک پیش‌بینی صحیح بر روی تغییرات نرخ ارز صورت می‌گیرد، بدون آنکه مبلغی بابت خرید و فروش ارز مبادله شود. توضیح اینکه بروکر در ابتدا ارزی که می‌خواهد در مورد نرخ آن پیش‌بینی انجام دهد را انتخاب می‌کند. سپس مبلغی که کارگزار بازار تعیین می‌کند برای پیش‌بینی خود به همراه تغییرات عددی احتمالی شاخص که پیش‌بینی کرده است را وارد می‌کند. در این هنگام جهت‌گیری حرکت شاخص مربوط به نرخ ارز را پیش‌بینی می‌کند که می‌تواند پیش‌بینی را بر اساس گزینه‌های «بالا تر» یا «پایین تر» انجام دهد. در صورتی که پیش‌بینی او صحیح باشد قرارداد پیش‌بینی با سود بسته خواهد شد و برعکس اگر قیمت به سطح از پیش تعیین شده در جهت مخالف برسد، قرارداد پیش‌بینی شما به همراه ضرر بسته خواهد شد.

مهم‌ترین مشکل شرعی این قرارداد، قمارگونه بودن این معامله است. معامله روی نوسانات قیمت جفت‌ارزها، نوعی شرط‌بندی طرفینی و از مصادیق قمار و برد و باخت مالی و نوعی اکل مال به باطل است.

نتیجه اینکه انواع معاملات در بازار اولیه فارکس معامله نقد (spot) (نقد عادی)، معامله نقد با سفارش معوق نسبت به قیمت، معامله نقد با سفارش معوق نسبت به حد سود یا حد ضرر و معامله نقد با سفارش معوق نسبت به زمان)، معامله سلف، تاخت (swap)، معاملات مارجینی، همچنین در بازار ثانویه فارکس قرارداد آتی (Future) و خرید و فروش اختیارات (option) است.

در این میان بر اساس قوانین فقهی و حقوقی اسلام در بازار اولیه فارکس در معاملات نقد و در بازار ثانویه خرید فروش اختیارات، بسیاری از نویسندگان اهل سنت، خرید و فروش اختیار معامله را نپذیرفته‌اند، اما غالب نویسندگان شیعه این گونه معامله را جایز و نافذ دانسته‌اند. اما معاملات سلف، تاخت، مارجینی و قرارداد آتی آنگونه که امروزه در بازار فارکس اجرا می‌شود به دلایلی همچون ربوی بودن، بیع عینه بودن، بیع دین به دین، کالی به کالی بودن و غرری بودن صحیح نیست. راه حل‌هایی برای انجام این معاملات به شکل صحیح و شرعی وجود دارد که به آنها اشاره شد.

چالش‌های فقهی فارکس از منظر اقتصاد خرد و کلان

از منظر اقتصاد خرد، چالش فقهی بازار فارکس مربوط به ریسک‌ها و خطرات زیادی است که معاملات این بازار را «غرری» می‌کند. توضیح اینکه به اعتقاد محقق نراقی، غرر اسم مصدر از تغییر به معنای «در معرض هلاکت قراردادن» است پس غرر به معنای «چیزی که خطر دارد» خواهد بود، خطر به معنای مصدری یعنی در شرف هلاکت قراردادن و مخاطره به معنای انجام عملی که در آن خطر و هلاکت است؛ یعنی عملی که به احتمال قوی یا مساوی (پنجاه درصد) تلف و هلاکت دارد (نراقی، ۱۳۷۵ ش، ص ۸۹).

بر این اساس مهم‌ترین ریسک‌ها و خطرات بازار فارکس در ادامه ارائه می‌شود:

۱. فارکس یک بازی برد- باخت و نه برد- برد

فارکس یک بازی مجموع صفر است. توضیح اینکه در بازار فارکس، سود هرکس حاصل ضرر شخص یا اشخاص دیگر است، به علاوه کمیسیون کارگزار که از دو طرف معامله دریافت کرده است. در واقع بر همین اساس بین منافع معامله‌گر و سرمایه‌گذار و طرف مقابل کارگزار، تضاد منافع وجود دارد یعنی سود هر طرف، زیان طرف مقابل است. در نتیجه غالباً کارگزار برای حفظ بقای خود و دستیابی به سود بیشتر، دست به هر فعالیتی می‌زند و از هر ابزاری استفاده می‌کند. علت اصلی این پدیده را باید در روش تعیین نرخ برابری ارزها جستجو کرد. افزایش ارزش یک ارز حتماً ناشی از کاهش ارزش ارز دیگر است و امکان ندارد ارزش همه ارزها بالا رود؛ زیرا مقیاس کم و زیاد شدن ارزش هر ارز، کم یا زیاد شدن تقاضای آن نسبت به دیگر ارزهاست.

۲. وجود رقیبان بزرگ و بی‌رحم

حقیقتاً بازار فارکس اقیانوسی از کوسه‌ها (معامله‌گران حرفه‌ای) است که منتظرند تا ماهی‌های کوچک (معامله‌گران تازه کار) را ببلعند.

باید اطمینان داشت رقبای همه چیز را درباره بازار فارکس می‌دانند. بانک‌ها، هج فاند‌ها و شرکت‌های چند ملیتی بازیگران اصلی‌اند که از طریق فارکس پول زیادی به دست می‌آورند. این گروه‌ها باید برای بازیگران خرد و کوچک بازار، وحشت‌آور و رعب‌انگیز باشند؛ زیرا که اینان مهره‌های اصلی بازارند.

۳. سوء استفاده از بی‌تجربگی تازه واردها

بسیاری از تازه واردها ابتدا برای ورود به معاملات فارکس از کاربر مجازی استفاده می‌کنند. «دمو» نوعی معامله آزمایشی است و از مزایایش اینکه با اساس کار بازار آشنا می‌شوند. تازه‌کارها در «دمو» می‌توانند نتایج معاملات خود را به صورت مصنوعی در حسابی غیر واقعی ببینند. با گذشت زمان بسیاری از تازه واردها قادرند که درباره زمانی کوتاه مدت حساب خود را چندین برابر کنند و متقاعد می‌شوند که در حساب واقعی نیز می‌توانند نتایج مشابهی به دست بیاورند. پس از آنکه حساب واقعی خود را افتتاح می‌کنند، در طول ۳ تا ۴ هفته غالباً نیمی از سرمایه خود را از دست می‌دهند. بنابر داده‌های آماری نسبت معاملات موفق «دمو» به معاملات موفق واقعی یک در نود است. شاید علت اصلی این باشد که تازه‌کارها هنوز ریسک را تجربه نکرده‌اند، ولی رقبای بزرگ همه چیز را درباره بازار واقعی فارکس می‌دانند (جانکوفسکی، ۲۰۰۸، ص ۲).

۴. احتمال بالای ورشکستگی

ورشکستگی ناشی از ورود قمارگونه به بازار فارکس و ورشکستگی ناشی از اعتماد به خبرهای عمومی همواره فعالان این بازار به ویژه خرده‌پاها را تهدید می‌کند.

سریعترین راه برای ورشکستگی، شرط‌بندی همه دارایی به طور مداوم است. بسیاری از معامله‌گران زمانی این درس را می‌آموزند که حداقل چند بار خرابکاری بی‌آآورده‌اند. یعنی حساب خود را نابود می‌کنند و مجبور می‌شوند که دوباره حساب جدیدی برای خود ایجاد کنند.

۱. صندوق‌هایی هستند که برای مدیریت پرتفوی سرمایه‌گذاری خود از استراتژی‌های پیشرفته همچون استقراض به منظور سرمایه‌گذاری بیشتر و ابزارهای مشتقه در بلند مدت و کوتاه مدت در بازارهای داخلی و بین‌المللی استفاده نمایند تا به بازده‌های بالا دست یابند.

۵. خروج ارز و مشکلات ناشی از آن در اقتصاد کلان

علیرغم اظهارات فعالان بازار فارکس مبنی بر اینکه سودآوری ایشان در معاملات ارزی فارکس سبب ورود ارز به داخل کشور می‌شود، در عمل شاهد سرازیر شدن سرمایه‌های ارزی کشور به خارج در مجموع معاملات فارکس داخل کشوریم. علت این پدیده این است که از طرفی بسیاری از فعالان بازار فارکس به خاطر آماتور بودن دچار ضررهای بزرگی می‌شوند و از طرف دیگران نیز حرفه‌ای‌ترها هم معمولاً به خاطر طمع به سودهای بزرگتر، بیشتر سود خود را دوباره سرمایه‌گذاری کرده و مبلغ کمی عملاً به ذخیره ارزی کشور افزوده می‌شود.

فرار سرمایه ناشی از معاملات ارزی در بازار فارکس آثار قابل ملاحظه‌ای بر روی متغیرهای کلان اقتصادی برجای می‌گذارد و می‌تواند تأثیر سیاست‌های اتخاذ شده توسط دولت را کاهش دهد و دولت را در نیل به اهداف خود، با مشکل مواجه سازد. روند افزایشی و شدید خروج سرمایه‌های ارزی می‌تواند آثاری همچون کاهش رشد اقتصادی، افزایش نرخ بهره، کاهش ارزش پول ملی، بدتر شدن توزیع درآمد و گسترش اقتصاد پنهان را در برداشته باشد.

چالش‌های فقهی فارکس از منظر امنیت اقتصادی کشور

ساختار و طبیعت بازار فارکس که فعالیت در آن تنها در بستر اینترنت امکان پذیر است، چالش‌های امنیتی فراوانی را به دنبال دارد. این چالش‌ها در دو دسته کلی، تقسیم‌بندی می‌شود: الف) سلطه بیگانگان بر امور اقتصادی مسلمین؛ ب) کلاهبرداری‌هایی که به اختلال در امنیت فردی و امنیت داخلی کشور منجر می‌شود.

الف) سلطه بیگانگان بر امور اقتصادی مسلمین از طریق بازار فارکس

شبکه اینترنت به طور کامل در اختیار پنتاگون است و پنتاگون به تمامی اطلاعات، رمزها و فایل‌های دستگاه‌های متصل به اینترنت می‌تواند به راحتی دست یابد.

گسترش بازار فارکس به دلیل اینکه در بستر اینترنت است، به گسترش سلطه آمریکا بر اقتصاد کشورها می‌انجامد. سناتور جوزف لیبرمن، رئیس کمیته امنیت داخلی آمریکا، پرده از این طرح برداشت و بیان داشت که راهبرد ایالات متحده آمریکا «کنترل جهان از طریق کنترل اینترنت» است. بدین ترتیب هرچه اینترنت در شئون مختلف زندگی ورود پیدا کند؛ یعنی از داد و ستد بازار و آموزش و پرورش گرفته تا جلسات محرمانه مدیران همه در فضای اینترنت برگزار شود، قدرت بین‌المللی آمریکا نیز بیشتر خواهد شد.

کسانی که در بازار فارکس وارد شده و مبادرت به خرید و فروش ارز می‌کنند، فقط یک مبادله اقتصادی صرف انجام نمی‌دهند، بلکه با این پیمان، موجب سلطه آنان بر اموال خود می‌شود.

ب) کلاهبرداری‌های محل امنیت فردی و امنیت داخلی

کلاهبرداری‌های فارکس به این قرار است: شامل ساختن اطلاعات غیرواقعی برای حساب‌های مشتریان، فروش نرم‌افزارهایی که برای مشتریان سودهای غیرمتعارف به نمایش می‌گذارد، ادعاهای دروغین به دست آوردن پول‌های عظیم برای مشتریان، سرقت از حساب‌های مشتریان و بازاریابی ساختگی و...؛ در ادامه با کلاهبرداری‌هایی که بیشتر رواج دارند آشنا می‌شویم.

۱. جعل و تحریف فتوای مراجع تقلید

معمولاً در کشورهای اسلامی مثل ایران که بیشتر مردم مسلمانند، اگر فردی بخواهد وارد یک فعالیت اقتصادی نوظهور شود، شرعی بودن یا نبودن آن را بررسی می‌کند. از این گرفتن فتوا (استفتا) از مراجع معظم تقلید دربارهٔ صحت معاملات بازار فارکس، بسیاری از مشکلات بازاریابان فارکس را حل می‌کند.

یکی از کلاهبرداری‌های بازار فارکس برای جلب نظر مردم در ایران، جعل استفتای علماست؛ همچون برخی شرکت‌های هرمی که برای توجیه عمل خود به استفتائات مراجع عظام استناد می‌کردند، این نوع از سوءاستفاده‌ها در خصوص فارکس نیز وجود دارد. این عمل به چند شکل انجام می‌شود: جعل استفتای مراجع تقلید و همچنین طرح سؤال (استفتا) از علما و درخواست پاسخ به نحوی که با مخفی کردن برخی حقایق این بازار، حکم عدم حرمت را بگیرند.

این افراد با مطرح کردن شکل سادهٔ معامله در فارکس، فتوایی مبنی بر صحت معاملات می‌گیرند و بعد به تبلیغات فراوانی در سایت‌های اینترنتی مبنی بر صحت تمام معاملات فارکس اقدام می‌کنند. در حالی که امروزه این نوع از معاملات فارکس (معاملات ساده) بسیار کم است و شکل رایج آن که در سطح وسیعی در اینترنت وجود دارد، اشکال پیچیده‌ای دارد که در بسیاری از موارد شرعاً باطل است. به عنوان مثال برخی به جای خرید و فروش واقعی ارز اقدام به معاملات صوری و آتی می‌کنند. برای مثال، یک طرف متعهد می‌شود یک میلیون یورو را در مقابل یک میلیون و پانصد هزار دلار بفروشد و دیگری متعهد به خرید می‌شود، با این فرض که هیچ یک قصد جدی خرید یا فروش یورو یا دلار را ندارند؛ بلکه در پایان روز کاری، بر اساس قیمت‌های جدید تسویه نقدی می‌کنند. به این معنا که اگر قیمت یورو افزایش داشت فروشنده آتی مبلغی را به خریدار می‌پردازد و اگر قیمت یورو کاهش داشت، خریدار آتی مبلغی را به فروشنده می‌پردازد. گاهی اصلاً معاملهٔ آتی نیز در کار

نیست، بلکه قرارداد روی تفاضل قیمت هاست؛ به این بیان که دو طرف قرارداد، یک میلیون واحد تفاضل قیمت دلار با یورو می‌بندند؛ به این معنا که اگر تفاضل قیمت‌ها بیشتر شد، این طرف به اندازه یک میلیون برابر تغییرات قیمت به دیگری بپردازد و اگر تفاضل قیمت‌ها کمتر شد، طرف مقابلش به اندازه یک میلیون برابر تغییرات قیمت به دیگری بپردازد. روشن است که چنین معاملاتی مبنای شرعی ندارد و درآمد حاصل از آنها نیز نوعی شرط‌بندی و اکل مال به باطل است.

برخی نیز در ضمن قرارداد خود با صاحبان سرمایه، شروطی مطرح می‌کنند که آن شروط خلاف شرع است، برای مثال شرط می‌کنند زمان‌هایی که معامله‌ای در کار نیست، به صورت ربوی سرمایه‌ای را به بانک یا مؤسسه‌ای قرض داده و بهره دریافت کنند.

۲. نرم افزار ساختگی و سایت جعلی

کلاهبرداران در محیط اینترنت خود را در بسیاری از موارد به عنوان کارگزار بازار فارکس معرفی می‌کنند و پایگاه یا وبلاگی به این نام برای خود ایجاد می‌کنند؛ در صورتی که این سایتها دارای هویت مشخص واقعی نیستند و هدف آنها از این کار کلاهبرداری است. این نوع گروه‌ها با تبلیغات گسترده و با فریب مردم سرمایه آنان را جمع کرده و ممکن است برای مدتی نیز سود بپردازند، اما بعد از مدتی اسم و رسم خودشان را از محیط اینترنت پاک می‌کنند، به طوری که مال باخته، هیچ راهی برای استیفاء حق خود ندارد و همه سرمایه خود را از دست می‌دهد.

عملیات بروکری (کارگزار) اوج کلاهبرداری در فارکس است، در واقع شرکت با خرید یک نرم افزار و پلتفرم، خود در جای بروکر می‌نشیند. این عملیات در دو شکل انجام می‌شود: الف) با ثبت یک شرکت صوری خارجی و اجاره یک تلفن در آن کشور خارجی، خود را نماینده انحصاری آن معرفی می‌کنند و مبالغ دریافتی از مردم را خود دریافت می‌کنند. ب) در روش دیگر که اخیراً با انفعال دستگاه‌های مسئول بیشتر به چشم می‌خورد، خود را نماینده بروکر خارجی معرفی نمی‌کنند بلکه مدعی‌اند که بروکر ایرانی هستند.

در ایران در یکی از پرونده‌های قوه قضائیه دو جوان زیر ۳۰ سال با ثبت یک شرکت در انگلستان و اجاره یک خط تلفن و سپس ایجاد یک سایت به زبان انگلیسی یک ظاهراً بروکر را ایجاد و سپس نمایندگی انحصاری آن را به خود می‌دهند و سال‌ها با این روش کلاهبرداری می‌کنند.

در بررسی شکایات برخی مالباختگان فارکس در ایران معلوم شد که اساساً موضوع معامله و خرید و فروش روی یک دموی نرم‌افزاری صورت گرفته است. یعنی اینکه صرفاً با فریب مشتری یا مخاطب پول را از او گرفته‌اند و به جیب زده‌اند و در یک نمایش صرفاً نموداری به مخاطب چنین القا کرده‌اند که شما این معامله را تحت این شرایط باخته‌اید (خبرگزاری فارس، مورخ ۱۳۹۰/۰۱/۲۸)؛ یکی از دستگیرشدگان در اعترافات خود عنوان کرده که از طریق یک نرم‌افزار ساختگی با کپی کردن از سایت‌های دیگر، سایت‌هایی جعلی ایجاد می‌شود که به طوری که مخاطبان تصور می‌کنند با یک سایت بین‌المللی روبرو شده‌اند.

۳. آموزش ناقص داوطلبان ورود به بازار فارکس

برخی شرکت‌ها نیز با ارائه آموزش‌های کوتاه مدت در مقابل شهریه‌های بالا، و با تشویق کارآموزان موجب ورود زود هنگام افراد بی‌تجربه به این بازار شدند. این اتفاقات موجب شد که افراد بسیاری سرمایه خود را در این بازار به راحتی از دست بدهند، در صورتی که این بازار از پیچیدگی‌های بسیار زیاد برخوردار است و افراد فقط با گذراندن یک دوره کوتاه مدت نمی‌توانند در این بازار دوام بیاورند، به هر حال ورود زود هنگام افراد به این بازار، موجب خروج مقادیر زیادی ارز از کشور شده است. متأسفانه شرکت‌های متعددی با نام فارکس، پول مردم را در شبکه‌های هرمی چون کوئست سرمایه‌گذاری کرده، حتی برخی از این شرکت‌ها برای فریب بیشتر افکار عمومی، اقدام به الصاق تصاویر مقام‌های عالی رتبه کشور در دفتر کارشان کرده‌اند (خبرگزاری فارس، مورخ ۱۳۸۹/۰۶/۰۵).

۴. تبلیغات فریبنده

کلاهبرداران فارکس، مشتریان و سرمایه‌گذاران خود را از طریق تبلیغات پیچیده و در سایت‌های اینترنتی جذب می‌کنند؛ این سرمایه‌گذاران اغلب با وعده‌های دروغین، چون تضمین سرمایه، توانایی پیش‌بینی قیمت ارز توسط صاحبان شرکت و همچنین ادعای بازده بالا و ریسک کم به مشارکت در سرمایه‌گذاری وسوسه می‌شوند. در موارد بسیار به سرمایه‌گذاران وعده داده می‌شود که ده‌ها هزار دلار در مدت زمان کوتاهی به دست خواهند آورد؛ در حالی که پول این افراد هرگز برای این معاملات استفاده نمی‌شود و پولشان به سادگی به سرقت می‌رود (Jankovsky, 2008, p25).

چالش فقهی فارکس از منظر قوانین و حقوق جمهوری اسلامی ایران

تاکنون مراجع قانونی ایران در چند بیانیه هرگونه فعالیت در بازار فارکس را ممنوع اعلام کرده است. عمده‌ترین دلایل ممنوعیت فارکس در ایران وصول ۱۰ها فقره شکایت به اداره حقوقی سازمان بورس و اوراق بهادار، از ۳۷ کانال و سایت که با عنوان فارکس اقدام به کلاهبرداری نموده و پس از استفتاء در این خصوص از مراجع عظام تقلید، در تاریخ ۱۳۹۰/۰۱/۱۶ طی ابلاغیه‌ای از سوی معاون حقوقی سازمان بورس در روزنامه دنیای اقتصاد، فعالیت هرگونه کارگزار، بروکر، سایت و اشخاص در موضوع فارکس غیرقانونی و غیرشرعی اعلام گردید و در پی آن پلیس فتا با ابلاغیه‌ای مبنی بر جرم‌انگاری فعالیت در این بازار به مخاطبان خود هشدار داد (سایت بانک مرکزی ج.ا.ا).

فقه‌شناسی فارکس

نتیجه‌گیری

بر اساس مطالب پیش گفته در بازار اولیه فارکس تنها معاملات نقد و در بازار ثانویه خرید فروش اختیارات حائز اهمیتند؛ بسیاری از نویسندگان اهل سنت خرید و فروش اختیار معامله را نپذیرفته‌اند، اما غالب نویسندگان شیعه این گونه معامله را جایز و نافذ دانسته‌اند. اما معاملات سلف، تاخت، مارجینی و قرارداد آتی آنگونه که امروزه در بازار فارکس اجرا می‌شود به دلایلی همچون ربوی بودن، بیع عینه بودن، بیع دین به دین، کالی به کالی بودن و غرری بودن صحیح نیست. راه حل‌هایی برای انجام صحیح و شرعی این نوع از معاملات وجود دارد که در مقاله به آنها اشاره شد.

بانگاهی واقع‌بینانه به معاملات فارکس درمی‌یابیم ریسک‌ها و خطراتی همچون: وجود رقیبان بزرگ و بی‌رحم، سو استفاده از بی‌تجربگی تازه‌واردها، ورشکستگی ناشی از ورود قمارگونه به بازار فارکس و ورشکستگی ناشی از اعتماد به خبرهای عمومی، همواره فعالان این بازار به‌ویژه خرده‌پاها را تهدید می‌کند.

از نگاه کلان نیز گسترش معاملات بازار فارکس آسیب‌هایی همچون: کاهش رشد اقتصادی، افزایش نرخ بهره، کاهش ارزش پول ملی، توزیع نامناسب درآمد و گسترش اقتصاد پنهان، اقتصاد کشور را تهدید می‌کند.

از نظر فقهی علاوه بر اینکه معاملات این بازار به خاطر ریسک بالا و کلاهبرداری‌های متعدد، بسیار پرمخاطره است و مصداق معاملات غرری فاسد است، به خاطر آسیب‌های خرد و کلان گفته شده، کارشناسان ورود به بازار فارکس به شکل کنونی را به مصلحت اقتصاد کشور نمی‌دانند و به یقین رعایت مصالح عمومی کشور الزامی است. بانک مرکزی نیز در اطلاعیه‌هایی ممنوعیت این معاملات را اعلام کرده است که رعایت قوانین کشور واجب است.

فهرست منابع

۱. آریائی، آناهیتا، (۱۳۹۰ش)، مرجع کامل فارکس تحلیل فاندامنتال و تکنیکال، تهران، انتشارات ناقوس.
۲. برارپور، ابراهیم، (۱۳۹۷ش)، «تبیین ماهیت و چیستی بازار فارکس و بایسته‌های آن در فقه و حقوق ایران»، مجله پژوهشنامه حقوق خصوصی عدالت، شماره ۱۰، ص ۹ تا ۳۳.
۳. بروسکی، رابرت، (۱۳۹۰ش)، موج سواری در فارکس، ترجمه فرشید بارانی، تهران، انتشارات دانش پژوهان جوان.
۴. بهادری، مهدی، عاملی، احمد، (۱۴۰۱ش)، «بررسی بازار فارکس و کارکردهای آن با رویکرد فقهی خرد نگر و کلان نگر»، مجله تحقیقات مالی اسلامی، شماره ۲۳، ص ۱۸۶ تا ۲۱۶.
۵. بیات، حجت‌الله، (۱۳۹۹ش)، «روش شناخت فقهی موضوعات عرفی، مجله جستارهای فقهی و اصولی»، شماره ۱۹، صص ۳۵-۶۰.
۶. پور مقیم، سید جواد، (۱۳۷۷ش)، مالیه بین الملل: جنبه‌های پولی اقتصاد بین الملل، تهران، نشر نی.
۷. توکلی کیا، امید؛ آقاسی، محسن؛ هاشمی، سیداحمد علی؛ (۱۴۰۲ش)، «امکان‌سنجی فقهی - حقوقی استفاده از قراردادهای آتی در بازار بین‌المللی ارز»، مجله تحقیقات حقوق خصوصی و کیفی، ص ۱۵۳ تا ۱۷۵.
۸. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، (۱۳۷۸ش)، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، چاپ اول، تهران، نشر گنج دانش.
۹. خاتمی سبزواری، سیدمرتضی؛ ظهیری، علی؛ عندلیبی، رضا، (۱۴۰۲ش)، «بررسی فقهی معاملات بازار فارکس»، مجله فقه، شماره ۱۱۴، ص ۶۷ تا ۹۷.
۱۰. درخشان، مسعود، (۱۳۸۳ش)، مشتقات و مدیریت ریسک در بازارهای نفت، چاپ اول، تهران، مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی.
۱۱. رضایی، مجید، (۱۳۸۴ش)، «معاملات بازار بورس فلزات و محصولات کشاورزی در آیین فقه اسلامی»، مجله اقتصاد اسلامی، شماره ۲۰.
۱۲. رهنمای رود پستی، فریدون و تربتی، مریم، (۱۳۸۶ش)، «بررسی و تبیین سودمندی روش CANSLIM جهت ارزیابی سهام»، مجله بورس اوراق بهادار، شماره ۶۳ و ۶۴.
۱۳. سرفراز، لیلیا، (۱۳۷۶ش)، پیدایش سازمان‌های پولی و مالی بین المللی در مالیه بین الملل، شیراز، انتشارات نوید.
۱۴. طباطبائی نژاد، سیدصادق، (۱۴۰۰ش)، «موضوع‌شناسی بازار فارکس»، مجله معرفت، شماره ۲۸۱، ص ۷۷ تا ۸۴.
۱۵. فهیم خان، م، (۱۳۸۶ش)، آتی‌های اسلامی و بازارهای آنها، ترجمه محمد مهدی عسگری و محمد بیگدلی و محمد میرزاده، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۱۶. محمدی، فرزانه، (۱۳۸۸ش)، «فارکس چیست؟»، مجله تازه‌های اقتصاد، شماره ۱۲۴.

۱۷. محمدی، علی، (۱۳۸۸ش)، آشنایی با بازار مبادلات بین‌المللی ارز فارکس، تهران، آراد کتاب.
۱۸. معصومی‌نیا، غلام‌علی و بهاروندی، احمد، (۱۳۸۷ش)، بررسی فقهی قراردادهای پوشش ریسک دارایی‌های ارزی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، مجله علمی-پژوهشی اقتصاد اسلامی، ش ۳۱.
۱۹. معصومی‌نیا، غلام‌علی، (۱۳۸۵ش)، «بررسی فقهی ابزارهای مشتقه»، دوفصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی، سال سوم، شماره ششم.
۲۰. معلمی، سید مهدی، (۱۳۹۴ش)، عملیات فارکس، تهران، کانون اندیشه جوان.
۲۱. نراقی، احمد، (۱۳۷۵ش)، عوائد الایام، چاپ اول، قم، دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم.
۲۲. نوری، سمیه؛ سالارزایی، امیرحمزه؛ مختاری افراکتی، نادر، (۱۳۹۸ش)، «تحلیل فقهی بازار بین‌المللی فارکس با تکیه بر ممنوعیت آن در قوانین ایران»، مجله پژوهشنامه حقوق اسلامی، شماره ۴۹، ص ۷۷ تا ۹۶.
۲۳. هال، جان، (۱۳۸۴ش)، مبانی مهندسی مالی، ترجمه سجاد سیاح و علی صالح‌آبادی، تهران، رایانه تدبیرپرداز.

24. Jankovsky, Jason Alan, (2008), The Art of Trade, John Wiley and Sons.

25. Mehrling, Perry, (2005), Fischer Black and the revolutionary idea of finance, John Wiley and Sons.

التشخيص الفقهي لموضوع فوركس^١

السيد مهدي معلمي^٢

ملخص البحث

نظراً إلى أن العديد من موضوعات الأحكام الفقهية عرفية، من هنا تتضح ضرورة إمكان حصول استعانة علم الفقه بالعلوم الأخرى لفهم هذه الموضوعات. غير أن مدى وكيفية الاستعانة بسائر العلوم في جهاز الفقه، يُظهر عدم وجود تطابق في الرؤى والتوجهات حول كميّة وكيفية استعانة الفقه بسائر العلوم، مع عدم الوضوح في آليّة ذلك. يسعى هذا البحث إلى التوصل إلى متطلبات الاستفادة المثلى للفقه من العلوم الأخرى فيما يخص معرفة موضوعات الأحكام الفقهية، مع دراسة الوضع الحالي في مجال انتفاع الفقه من سائر العلوم لغرض معرفة الموضوعات العرفية، وتشخيص الثغرات الموجودة في هذا المضمار. وهذا هو ما تُطلق عليه تسمية المتطلبات التمهيدية التي تجعل استعانة علم الفقه بسائر العلوم مثالية ومبنية على أفضل القواعد. هذه المتطلبات التمهيدية عبارة عمّا يلي: تعيين مجال الفقه في حياة الإنسان، وتوضيح مباني استعانة الفقه بسائر العلوم، وتوضيح مباني ضرورة معرفة الموضوعات، وتوضيح حجّية الظنّ في معرفة الموضوعات، وتوضيح مكانة العرف المتخصص في معرفة الموضوعات، وتوضيح أولوية وانتظامية الموضوعات، وتعيين المستويات الفقهية لمعرفة الموضوعات، وتعيين المواقف الاجتماعية للفقيه، وبناء كيانات معينة لمعرفة الموضوعات، وتعيين متصدّين لفهم مراحل معرفة الموضوعات، وتبيين أدوات وآليات الاستعانة بسائر العلوم. الألفاظ المفتاحية: المتطلبات التمهيدية، استعانة الفقه، سائر العلوم، معرفة الموضوعات.

١. هذه المقالة مستقاة من مشروع بحث «التشخيص الفقهي لموضوع فوركس» الذي دوّنه الكاتب في مركز تشخيص موضوعات الأحكام الفقهية.

٢. أستاذ مساعد في قسم الفقه والأصول بجامعة المصطفى ﷺ العالمية، مشهد، إيران mahdi_moalemi@miu.ac.ir.

Jurisprudential Subject Study of Forex ¹

Sayyid Mahdi Mu'allimi ²

Abstract

Forex, as the international currency exchange market, is one of the most important financial markets in the world. The unique characteristics of this market have caused its growth to increase daily, making it the largest and most liquid financial market in the world. This research, using the method of identifying the subjects non-explicitly mentioned in religious texts, explores the various aspects of Forex. It aims to address the most important jurisprudential challenges in transactions within the Forex market, as well as the jurisprudential challenges related to the social, economic, and security implications of the expansion of this market. The findings of this research indicate that in transactions such as forward, swap, margin, and futures contracts, as they are currently conducted in the Forex market, issues such as usury, *bay' al-ṭinah* (the purchase of goods on credit and the immediate resale of the same goods for a lower price in cash), *bay' al-dayn bi al-dayn* (sale of debt for debt; when in a sales contract, both the delivery of the commodity and the payment of the price are deferred, and both the price and the commodity are in the form of debt before the contract), and *gharar* (a contract or agreement where the terms and conditions of its conclusion cause financial harm to one or both parties) exist. From the perspective of microeconomics, this market faces risks such as the presence of large and ruthless competitors, exploitation of the inexperience of newcomers, bankruptcy resulting from gambling-like behavior in the Forex market, and bankruptcy caused by reliance on public news. These risks are particularly concerning for market participants, especially small players. From the perspective of macroeconomics, the Forex market also poses threats to the country's economy, such as reduced economic growth, increased interest rates, depreciation of the national currency, uneven income distribution, and the expansion of the shadow economy.

Keywords: Forex, International Currency Market, Jurisprudence of Transactions, Financial Law.

1. This paper is derived from the research project entitled "Jurisprudential Subject Study of Forex," which was written by the author at the Center for the Subject Study of Jurisprudential Rulings.

2. Assistant Professor of Jurisprudence and Its Principles Department at al-Mustafa International University, Mashhad, Iran. mahdi_moalemi@miu.ac.ir